

נעים עריידי – על ספרו של ד"ר שמעון אביבי: "טס נחושת"

שבע שנים לאחר ספרו הראשון של ד"ר שמעון אביבי "הדרוזים בישראל ומקומותיהם הקדושים" מגיש המחבר לקורא העברי עוד שלב מעניין בחיי הדרוזים ובעיקר ראשית חייהם כאזרחי ישראל, ויחסיה של המדינה אל אזרחים אלה, עם כל הלבטים וההיסוסים של שני הצדדים. אם היה נדמה שהמחבר, בספרו הראשון, מגלה יחס אוהד כלפי האובייקט הנחקר, בא ספר זה כדי לאשר זאת. ודומה שזה הספר היחיד שנכתב בעברית על הדרוזים בישראל שבו המחבר כותב מתוך אהדה לבני העדה הזו. מלבד מחקרים בודדים שראו אור כספרים שעסקו בהיסטוריה של העידה, נכתבו מחקרים רבים במסגרות האקדמאיות, ורובם ככולם ציינו את העובדה הבסיסית שלכתוב על עם שדתו מסתורית ואמונתו סודית, זה דבר כמעט בלתי אפשרי, ואינו מתקן בהרבה את חוסר הודאות באשר להכרתם של בני עדה זו. מכאן היחס האמביוולנטי כלפי העדה הדרוזית, שבד"כ הוביל ליחס עויין של העולם האסלאמי כלפי הדרוזים, והעמיד את החברה הישראלית בעמדה חשדנית והססנית. ולכן השכיל לעשות ד"ר אביבי בבואו לחקור את העובדות שאי אפשר להתווכח על מהימנותן, למרות שאפשר להתווכח על הגורמים והסיבות אשר יצרו עובדות אלה. הספר "טס נחושת" סוקר את "הדרכים שבהן עוצבו היחסים בין יהודים לדרוזים בתוך מדינת ישראל והפרט, באמצעות פרשיות מרתקות רבות כיצד גובשה המדיניות הרשמית של המדינה כלפי הדרוזים וכיצד היא יושמה בפועל..". ואף ד"ר אביבי עצמו נופל ברשת הסבך הדרוזי מחד, והסבך הדרוזי-ישראלי מאידך למרות גישתו החיובית לנושא ולמרות בחירת התקופה החדשה שעניינה לחקור את התפתחות "היחסים בין יהודים לדרוזים" על סמך המסמכים המהימנים והכתובים מלפני ארבעים עד שישים שנה. בציטוט הנ"ל מעל גבי הספר ישנן שתי טעויות בסיסיות. ראשית, אין הספר דן ביחסים בין בני העדה הדרוזית לבין בני העם היהודי ביישוב, ונכון לומר שהספר וגם המסמכים המהווים מקור למחקר זה דנים ביחסים בין המנהיגים משני הצדדים, וזאת מתוך אינטרס ביטחוני-פוליטי הנובע מן האסטרטגיה להקמת המדינה ולא מתוך טיפוח יחסים בין שני עמים או/ו שתי תרבויות. והטעות השנייה היא שספר זה כביכול חוקר את המדיניות שגובשה כלפי הדרוזים ואת דרכי יישומה של מדיניות זו. מי שקורא בעיון את הספר מגיע למסקנה ברורה – שמעולם לא הייתה מדיניות ממשלתית מגובשת כלפי העדה הדרוזית שכוונתה להביא את בני העדה הדרוזית להיות אזרחים שווי-זכויות בתוך הישות היהודית. ד"ר אביבי בעצמו מציין זאת לא אחת: "למרות ההערכות הללו, לא נקבעה מדיניות הממשלה כלפי העדה הדרוזית בעבודת מטה מסודרת ולאחר סדרת דיונים מעמיקה." "גם מסמך זה לא קבע אפוא מדיניות כוללת כלפי המגזר הדרוזי בישראל..". ולסיכומו של הפרק הדן בעיצוב המדיניות כלפי העדה הדרוזית כותב המחבר: "מדיניות הממשלה כלפי המגזר הדרוזי לא נקבעה בעבודת מטה מסודרת ובעשרים שנותיה הראשונות של המדינה לא גובש מסמך כולל שיגדירה". [4] תחת זה משכיל ד"ר אביבי בשיטה עקבית וחכמה להוכיח שנציגי הממשלה הישראלית, וגם אלה שהיו במנהיגות ההתקוממות שלפני קום המדינה, מעולם לא תכננו בצורה מגובשת תכנית אסטרטגית שתגדיר את היחסים, בהווה ובעתיד, כלפי הדרוזים. מלבד הצהרותיו האוהדות של דוד בן גוריון, והוראותיו למתן יחס מיוחד ואוהד כלפי בני העדה הדרוזית, דברים שנשארו בחזקת תורה שבע"פ, שמצד אחד, כאמור, לא גובשה כתכנית, ומצד שני מעולם לא יושמה כבדרך ביצוע תוכנית, פרט לאלתורים שנעשו

בהתאם למציאות הנוצרת. זאת ועוד, הטיפול הממשלתי, על פי הספר, דבר שהוא נכון ללא עוררין "הטיפול הממשלתי בענייני העדה הדרוזית בישראל התבסס על מנגנוני השלטון שהוקמו כדי לטפל בכלל המיעוטים בישראל" מבחינה זו הספר מדייק במידת האובייקטיביות שלו, בשונה מספרים ומחקרים אחרים, בהצביעו על העדר גישה ממלכתית מגובשת, ומכאן על העדר תכנית ממלכתית כיצד להתייחס לכלל האוכלוסייה הערבית בישראל ובמיוחד לעדה הדרוזית. מבלי כל כוונת-זדון מצביע הספר על כמה טעויות בסיסיות ביחסה של המדינה אל המיעוטים בישראל. בבסיסן קיימת הגישה המנדטורית של פיצול המיעוט הערבי בישראל לצורך "הפרד ומשול". שמואל טילידאנו, יועץ לענייני ערבים במשרד ראש הממשלה הכין מצע לקווי יסוד למדיניות הממשלה (1956) (כלפי המיעוט הערבי בישראל, שביסודו הבחנה ברורה בין המוסלמים הערבים לבין שאר העידות: נוצרים, דרוזים וצ'רקסים, ובו המלצה להעדיף את אלה על המוסלמים; אך אין להעדיף את הדרוזים על האחרים, למרות שבשנה זו הוחל כבר בהחלת חוק גיוס חובה בקרב הדרוזים. הספר מביא בין השאר את האבסורד שאליו הובלה העידה הדרוזית בתקופה זו, כשבניה מצד אחד הם חיילים בסדיר ע"פ חוק השירות הצבאי, ומצד שני הם כפופים לממשל הצבאי, כמו שאר האוכלוסייה הערבית: "צווי ההתייצבות בלשכות הגיוס נמסרו על ידי ממשל צבאי צפון למוח'תארים בכפרים. והללו חילקו אותם לחיבי הגיוס..". ההקלות היחידות שניתנו לדרוזים כתמורה על גיוסם, על פי חוק, לצה"ל היא: "הועדה החליטה להמליץ לתת רישיון תנועה קבוע בשטחי הממשל הצבאי לתקופה של שנה לכל דרוזי שיבקש זאת..". ודוק: הועדה המליצה – ברצונו לומר שיכול כי ההמלצה לא יושמה, ואם כן רק במקרים שעברו דרך המוח'תארים, וחבל שהעניין לא נבדק. אי אפשר לומר שמחבר הספר אינו חש חיבה כלפי הדרוזים, ובאותה מידה למותר לציין כי עולה מן הספר שחיבתו לבן-גוריון הופכת להערצה של ממש. ברם, מכל הציטוטים המוסמכים שהוא מביא בשמו של בן-גוריון בהקשר זה, יובא בהמשך נימוק להעדר יישומן של הבטחות בן גוריון, ודא עקא, שכל פעם שנעשה משהו לטובת העידה הדרוזית, נעשה באופן מאולתר, כדוגמת ההכרה בעדה הדרוזית כעדה עצמאית בהצהרתו האישית של שר הדתות משה שפירא ב-1957, מבלי להביא זאת אפילו לדיון בממשלה. ד"ר אביבי גם כאן מציין נאמנה את העובדות המוכרות במדיניותה של הממשלה כלפי העדה הדרוזית, הנובעת משיקולים ביטחוניים, משפטיים, חברתיים ואף מוסריים שהיה בהן לא אחת משום ראייה צרה של המנהיגים היהודיים כלפי העדה הדרוזית: "הענקת המעמד העצמאי לעדה הדרוזית התעכב עד שנת 1957 בשל שתי סיבות עיקריות:...ורצון השלטונות בישראל להשיג מטרות נוספות בתמורה למתן הכרה בעדה הדרוזית כעדה עצמאית..". אחד הפרקים המעניינים ביותר בספר הוא הפרק העשירי הדין ב"הסדרי הקרקעות" הן בהקשר הכללי והן בנוגע ליחס היהודים כלפי הדרוזים. הפרק מגולל פרשיות מאלפות בנושא זה, שיש בהן כדי ללמד על יחסו המוזר של הממסד היהודי כלפי העדה הדרוזית, זו שנראתה להם כבת ברית עוד בראשית המפעל הציוני בתחילת המאה העשרים. גאולת הקרקע הייתה ערך עליון ברעיון הציוני, וזו הייתה לאחת הבעיות החריפות ביחס היישוב היהודי עם המנדט הבריטי, בשל החוקים והתקנות שנועדו בעיקרון להגביל את יכולתו של היישוב לרכוש קרקעות. ולכן הם פנו דווקא אל העדה הדרוזית וביקשו לקנות את אדמותיהם ע"י טרנספר בהסכם, כביכול: "הצעד המשמעותי ביותר במאמץ לרכוש אדמות מן הדרוזים בארץ ישראל באותה תקופה, היה הניסיון לממש את רעיון העברת הדרוזים מארץ ישראל להר הדרוזים. היהודים קיוו שהדרוזים

ימכרו להם את כפריהם ואדמותיהם ויעברו להתיישב בהר הדרוזים בסוריה. " אי אפשר להסביר, לא אז ולא היום, את יחסם האמביוולנטי של מנהיגי היישוב היהודי כלפי הדרוזים, אך יש להניח שהמטרה קידשה את האמצעים. הספר מניח שתכנית זאת לא יושמה לא רק בגלל התפתחויות מדיניות-היסטוריות בעולם שהשפיעו על המזרח התיכון. אם לא כן, ספק אם היו נמצאים היום דרוזים במדינת ישראל. יתר על כן, גם שהיוזמה הנ"ל לא יצאה לפועל לא חסכה למדינה בהפקעת הקרקעות של העדה הדרוזית, ובאופן יחסי, למרות האהדה לדרוזים, ולמרות הרצון להעניק להם אפשרות של שילוב בחיי המדינה, דומה כי ביחס לאוכלוסייתה של העדה לעומת מיעוטים אחרים, הופקעו לדרוזים אדמות יותר מכל עדה אחרת, גם בהתחשב בעובדה שמצבם הכלכלי של אלה עמד על היותם חקלאים שהתפרנסו אך ורק מעיבוד אדמה, פלחה וגידול כבשים, עזים ובקר. גם לאחר חוק הסדר הקרקעות, למרות הצהרותיו האוהדות של בן גוריון, גם בנושא זה: "פעלה המדינה למניעת התארגנויות בתוך העדה הדרוזית למאבק בנושא הקרקעות והצליחה לפורר את ועדי הפעולה שקמו." סיכומו של עניין, ספר זה הוא לדעתי הספר החשוב ביותר שנכתב על העדה הדרוזית ועל יחסה של המדינה כלפיה. גישה חיובית ואוהדת שאינה באה על חשבון האמת המדעית. דווקא על תקופה שבה נחקרת העדה הדרוזית : שני העשורים הראשונים להקמת המדינה, על רקע היחסים בין הדרוזים לבין היהודים מתחילת המאה העשרים. תקופה זו, כל מסמכיה בהישג יד, ואינה מאפשרת השערות, סברות או הנחות ע"פ מסקנות אלה ואחרות. ההתכתבויות, המסמכים ואף אישים שעדיין בחיים מהווים את המקורות המהימנים ביותר. יתרונו של הספר בכך שהוא נוקט גישה אנושית ביותר, מביא את עמדותיהם של כל הצדדים הנוגעים בדבר. סטטיסטיקות מדעיות, טבלאות ומספרים. מבחינה זו אפשר לראות בספר ממצא המביא נתונים ועובדות שיכולים להוות בסיס אמיתי, על פיו צריכה מדינת ישראל לגבש תכנית אמיתית ורצינית שעל פיה יש לבנות מדיניות אוהדת, מתקנת, סוגרת פערים כלפי העדה הדרוזית. זהו ספר שאמור להוות מסמך שיונח בפני כל גורם ממעצבי המדיניות הישראלית וממקבלי ההחלטות. מומלץ.